

Scurte considerații istoriografice privind „salba de sub munte” din partea de nord-est a Gorjului în secolul al XIX-lea

*Dr. Nicolae-Valentin Chepeneag**

Abstract: This paper analyzes the historical, social, and economic evolution of the submontane area in the northeastern part of Gorj County, known in regional historiography as the “Sub-Mountain Necklace” (“Salba de sub munte”), during the 19th century. The research highlights the decisive role of the geographical framework in shaping settlement patterns and economic activities, as well as the importance of the moșneni system (free peasant ownership) and collective land ownership in maintaining the autonomy of rural communities.

The study emphasizes trans-Carpathian interactions, reflected in the phenomenon known as the “settlement of the Ungureni,” which contributed to the social and cultural diversification of the region. At the same time, it examines the effects of the modernization process in the 19th century, particularly the impact of the 1864 agrarian reform and the consolidation of the modern Romanian state on mountain communities.

Through a comparative approach focusing on the localities of Crasna, Novaci, Baia de Fier, and Polovragi, the paper identifies different patterns of adaptation to geographical conditions and historical transformations, highlighting the coexistence of tradition and modernity. Furthermore, the analysis of archaeological remains and settlement continuity demonstrates the long-term character of spatial organization and community structures.

The study concludes that the “Sub-Mountain Necklace” area was not an isolated space, but a dynamic one, capable of integrating historical changes without losing its identity, thus illustrating a specific model of rural evolution in modern Romanian history.

Keywords: *Gorj, 19th century, moșneni, transhumance, modernization, rural communities.*

Introducere

Lucrarea de față își propune să analizeze evoluția istorică, socială și economică a zonei cunoscute în istoriografie sub denumirea de „Salba de sub munte”, situată în partea de nord-est a județului Gorj, în cursul secolului al XIX-lea. Această regiune, definită printr-un specific geografic aparte și printr-o structură socială distinctă, constituie un spațiu de interferență între mediul montan și cel subcarpatic, în care procesele istorice generale ale societății românești se manifestă într-o formă particulară, adaptată condițiilor locale.

Interesul pentru acest areal derivă din complexitatea sa structurală, determinată de îmbinarea factorilor naturali, economici și culturali, care au contribuit la conturarea unui model de dezvoltare diferit față de alte zone ale Olteniei. În acest context, această sintagmă „Salba de sub munte” nu reprezintă doar o simplă delimitare geografică, ci un sistem de așezări cu o identitate proprie,

* Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”; e-mail: valentinchepeneag@yahoo.com

caracterizat prin continuitate, mobilitate și capacitate de adaptare la schimbările istorice. Analiza acestui spațiu oferă, astfel, posibilitatea unei înțelegeri nuanțate a modului în care comunitățile rurale au răspuns provocărilor modernizării în secolul al XIX-lea. Spațiul nu este tratat ca un simplu cadru al desfășurării evenimentelor, ci ca un factor activ, care influențează organizarea comunităților, structura economică și dinamica socială. În acest sens, relieful, resursele naturale și poziția geografică devin elemente esențiale pentru înțelegerea evoluției localităților analizate.

Zona nord-estică a Gorjului, situată la contactul dintre Carpații Meridionali și Subcarpații Getici, se remarcă printr-o diversitate geografică semnificativă, care a condiționat dezvoltarea unor forme specifice de locuire și de organizare economică. Depresiunile de contact, văile transversale și accesul la pășunile alpine au favorizat apariția unei economii predominant pastorale, completată de agricultură de subsistență și, în anumite cazuri, de exploatarea resurselor naturale. Aceste caracteristici au determinat configurarea unei societăți rurale bazate pe proprietatea devălmașă și pe relații comunitare puternice, în care instituția moșneniei a jucat un rol central.

Un element definitoriu al evoluției acestei regiuni îl constituie mobilitatea populației și interacțiunile transcarpatice, reflectate în fenomenul cunoscut sub denumirea de „descălecatul ungurenilor”. Stabilirea unor grupuri de oiери proveniți din Mărginimea Sibiului a contribuit la diversificarea structurii sociale și culturale a comunităților, generând o sinteză între tradițiile locale și influențele externe. Această interacțiune a avut efecte nu doar asupra organizării economice, ci și asupra arhitecturii, mentalităților și formelor de viață comunitară.

În același timp, analiza regiunii nu poate fi realizată fără raportarea la contextul mai larg al transformărilor care au afectat societatea românească în secolul al XIX-lea. Această perioadă este caracterizată de un proces complex de modernizare, marcat de reforme politice și instituționale, dintre care, reforma agrară din 1864 reprezintă un moment de referință. Desființarea relațiilor feudale și consolidarea gospodăriei țărănești au generat schimbări semnificative în structura socială a comunităților, influențând raporturile de proprietate și dinamica economică. Cu toate acestea, aceste transformări nu s-au manifestat uniform, ci au fost filtrate prin specificul local al fiecărei regiuni. În zona „de sub munte” a Gorjului, caracterizată prin predominanța proprietății colective și prin importanța păstoritului, impactul reformelor a fost diferit față de zonele de câmpie. Comunitățile au integrat elementele modernizării într-un mod gradual, adaptându-le la structurile tradiționale existente. Această capacitate de adaptare evidențiază caracterul dinamic al satului gorjean, care nu poate fi redus la o imagine statică sau conservatoare.

Lucrarea evidențiază aceste particularități prin analiza unor localități reprezentative pentru zona studiată, respectiv Crasna, Novaci, Baia de Fier și Polovragi. Fiecare dintre acestea reflectă un model distinct de adaptare la condițiile geografice și la transformările istorice, contribuind la conturarea unei imagini de ansamblu asupra evoluției regiunii. Astfel, Crasna ilustrează conservarea

structurilor tradiționale în mediul montan, Novaci evidențiază dinamismul și deschiderea către schimburi, Baia de Fier introduce dimensiunea diversificării economice, iar Polovragi reflectă rolul determinant al instituțiilor religioase în organizarea comunității.

Un alt obiectiv al cercetării îl constituie analiza continuității locuirii și a rolului vestigiilor arheologice în înțelegerea evoluției comunităților. Acestea demonstrează faptul că așezările din zona „de sub munte” nu reprezintă realități apărute în epoca modernă, ci sunt rezultatul unui proces istoric de lungă durată, caracterizat prin adaptare și transformare. Continuitatea locuirii nu implică o stagnare, ci o capacitate de integrare a schimbărilor într-un cadru stabil, determinat de relația dintre comunitate și mediul natural.

În acest context, instituțiile locale (biserica, școala și administrația) sunt analizate nu ca structuri izolate, ci ca elemente integrate într-un sistem comunitar complex. Evoluția acestora reflectă atât influența factorilor externi, precum intervenția statului modern, cât și capacitatea comunităților de a adapta aceste instituții la propriile nevoi și condiții. Astfel, procesul de modernizare este înțeles ca un fenomen gradual, în care tradiția și inovația coexistă și se influențează reciproc.

Prin urmare, lucrarea de față contribuie la aprofundarea cunoașterii istoriei regionale a județului Gorj, evidențiind specificul zonei „de sub munte” și rolul acesteia în cadrul evoluției generale a societății românești în secolul al XIX-lea. Analiza acestui spațiu demonstrează că modernizarea nu reprezintă un proces uniform, ci unul diferențiat, în care factorii locali joacă un rol esențial în modelarea rezultatelor. Acest studiu al „Salbei de sub munte” oferă o perspectivă relevantă asupra modului în care comunitățile rurale pot integra schimbarea fără a-și pierde identitatea, evidențiind echilibrul dintre continuitate și transformare care caracterizează evoluția satului românesc în epoca modernă.

Repere geografice și istorice ale zonei „Salbei de sub munte”

Cadrul geografic din Nord-Estul județului Gorj, circumscris depresiunilor de contact Polovragi și Baia de Fier, a condiționat o evoluție istorică distinctă față de restul Olteniei. Această „zonă de adăpost”, situată la interferența dintre Munții Parâng, Munții Căpățâanii și Subcarpații Getici, a permis cristalizarea unei societăți rurale bazate pe proprietatea devălmașă și pe o economie pastoral-montană de o complexitate aparte. Evoluția așezărilor a fost marcată, în primă instanță, de instituția moșneniei. Spre deosebire de satele de câmpie, unde procesul de aservire feudală a fost timpuriu și agresiv, comunitățile din Nord-Estul Gorjului și-au păstrat mult timp autonomia juridică și economică. Această „libertate a muntelui” este documentată încă din secolul al XVI-lea, când hrisoavele domnești

recunoșteau drepturile băieșilor (minerilor) și ale oierilor asupra plaiurilor montane¹.

Un al doilea vector de transformare istorică a fost infuzia demografică transcarpatică, cunoscută sub numele de „*descălecatul ungrenilor*”. Începând cu secolul al XVIII-lea, pe fondul presiunilor confesionale și fiscale din Imperiul Habsburgic, numeroase familii de oieri din Mărginimea Sibiului se stabilesc în vatra satelor gorjene. Acest fenomen a generat o restructurare a habitatului, satele devenind „bilingve” din punct de vedere al tradițiilor, combinând rigoarea arhitecturală sibiană cu spiritul vernacular local. Novaciul reprezintă, în acest sens, expresia maximă a simbiozei dintre „pământeni” și „venetici”, devenind un centru de polarizare economică pentru întregul versant sudic al Parângului².

Din punct de vedere morfologic, satele s-au dezvoltat liniar, de-a lungul văilor transversale ale Gilortului, Galbenului și Oltețului, dar și sub formă de nuclee adunate în zonele de glaciș. Această dispunere a facilitat accesul rapid către zonele de pășunat alpin prin „plaiuri” - adevărate autostrăzi pastorale istorice. În acest context, rolul mănăstirilor Polovragi și Crasna a fost nu doar unul religios, ci și unul de reglementare a hotarelor, mănăstirea Polovragi fiind, timp de secole, principalul arbitru în disputele funciare dintre comunitățile locale³.

În istoriografia regională, acest areal geographic amintit mai sus, este definit drept o zonă de interferență culturală majoră. Termenul de „*Salbă de sub munte*” desemnează în acest context un sistem de așezări dispuse liniar la contactul dintre Carpații Meridionali și Depresiunea Getică, ce au funcționat ca o barieră protectoare, dar și ca o poartă de comunicare cu Transilvania⁴.

Analiza evoluției acestei zone a județului Gorj în secolul al XIX-lea presupune, în mod necesar, raportarea la cadrul geografic și administrativ în care localitățile Crasna, Novaci, Baia de Fier și Polovragi, s-au dezvoltat. Spațiul geografic al acestora nu a constituit doar un simplu decor al istoriei, ci și un factor activ, care a influențat structura economică, organizarea socială și dinamica acestor comunități⁵.

Județul Gorj se situează într-o zonă de contact între Carpații Meridionali și Subcarpații Olteniei, ceea ce determină o diversitate geografică semnificativă.

¹ Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipografia N. D. Miloșescu, Târgu Jiu, 1904, p. 182.

² Ion Conea, Cercetări antropogeografice în Subcarpații Olteniei, în „*Buletinul Societății Regale Române de Geografie*”, vol. LIII, 1934, p. 54.

³ Henri H. Stahl, Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 215.

⁴ P. Ionescu-Nițică, *Geografia istorică a Olteniei Subcarpatice*, Editura Ramuri, Craiova, 1924, p. 112.

⁵ (Autorul precizează că informațiile au fost colectate atât din surse administrative (primării, ingineri, autorități locale), cât și prin observații directe, ceea ce conferă lucrării un caracter empiric și o mare valoare documentară. Totodată, el atrage atenția asupra dificultăților legate de uniformitatea datelor statistice, cauzate de diversitatea surselor și de lipsa unei evidențe centralizate riguroase). I. Vasiliu-Năsturel, *Dicționarul geografic al județului Gorj*, București, Tipografia Thoma Basilescu, 1892, p. 8.

Această diversitate nu este doar o caracteristică fizică, ci influențează direct modul de organizare a așezărilor și tipurile de activități economice dezvoltate de comunități⁶.

„Salba de sub munte”⁷ și „Zona de sub munte”⁸ reprezintă acel spațiu de tranziție, în care elementele montane și cele subcarpatice se îmbină, generând condiții specifice de locuire. În acest context, relieful influențează atât amplasarea satelor, cât și structura lor internă, determinând frecvent o organizare dispersată a gospodăriilor. Resursele naturale (pășuni, păduri, ape), constituie baza activităților economice, contribuind la dezvoltarea unor ocupații adaptate mediului, precum păstoritul și agricultura de subzistență⁹. Această adaptare evidențiază relația directă dintre comunitate și mediul natural, care devine un element definitoriu al organizării sociale¹⁰.

Pentru comunitățile din Crasna, Polovragi, Baia de Fier și Novaci, muntele nu reprezenta o barieră naturală, ci o extensie organică a proprietății devălmașe. Conceptul de „plai” definea în acea perioadă o magistrală de comunicație care eluda controlul administrativ al văilor. Drumurile de plai erau rutele de culme care permiteau deplasarea rapidă a efectivelor mari de animale fără a interfera cu zonele agricole ale satelor de clăcași¹¹.

Spre deosebire de restul Olteniei, unde proprietatea boierească fărâmițase peisajul, în partea de Nord-Est a Gorjului s-a păstrat „stăpânirea de moșneni”, un sistem unde muntele era deținut în comun de „neamuri”. Această structură a permis o densitate demografică ridicată, deoarece „hrana” venea de la altitudine, iar vatra satului servea doar ca adăpost de iarnă și centru juridic. Putem afirma că transhumanța gorjeană din secolul al XIX-lea a reprezentat motorul economic al regiunii, transformând „oieri analfabeți” în proprietari de capital monetar¹².

În cadrul acestui spațiu, localitățile menționate mai sus și analizate, reflectă diferite forme de adaptare la condițiile geografice. În zona montană, localitățile Crasna și Novaci se caracterizează prin predominanța păstoritului și prin dezvoltarea unor forme de mobilitate economică, precum transhumanța. Această mobilitate contribuie la integrarea comunităților într-un sistem economic mai larg, depășind limitele locale. Astfel, Novaciul, în mod particular, se evidențiază prin

⁶ *Ibidem*, pp. 8-9.

⁷ Prin „Salba de sub munte” se poate înțelege ansamblul de așezări dispuse la contactul dintre munte și zona subcarpatică, unite prin relații economice, sociale și culturale, formând un sistem regional coerent.

⁸ Această sintagmă desemnează cadrul geografic de tranziție în care aceste comunități se dezvoltă, caracterizat printr-o structură mixtă a activităților și prin rolul său de legătură între spațiile montane și cele joase.

⁹ Al. Doru Șerban, „Dezvoltarea meșteșugurilor în Târgu-Jiu în context județean și național”, în *Litua. Studii și Cercetări*, nr. XI, Târgu Jiu, 2006, p. 215.

¹⁰ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ Ion Conea, *Valea Jiului: Studiu de geografie umană*, Imprimeria Națională, București, 1932, p. 78.

¹² Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1958, p. 112.

poziția sa strategică, care îi permite să funcționeze ca un punct de contact între diferite regiuni, ceea ce favorizează schimburile și diversificarea economică¹³.

Baia de Fier și Polovragi introduc o dimensiune suplimentară în analiza cadrului geografic. În cazul Băii de Fier, resursele minerale determină dezvoltarea unor activități economice specifice, care diferențiază localitatea de celelalte așezări.

Localitatea Polovragi, situată la granița Munților Parâng și Căpățâni, se remarcă prin îmbinarea elementelor naturale cu cele simbolice, unde prezența Mănăstirii Polovragi și a Peșterii cu același nume a contribuit la definirea identității sale. Această particularitate evidențiază faptul că spațiul nu este doar un factor economic, ci și unul cultural și spiritual. Dicționarele geografice din această perioadă oferă informații detaliate despre organizarea comunelor și despre caracteristicile economice ale acestora, constituind o sursă importantă pentru înțelegerea cadrului administrativ¹⁴.

Evoluția acestor localități, trebuie analizată și în contextul transformărilor majore care au afectat spațiul românesc în această perioadă. Secolul al XIX-lea nu reprezintă doar o etapă cronologică, ci un moment de restructurare profundă, în care societatea tradițională este supusă unor presiuni de modernizare, generate atât de factori interni, cât și externi. În acest cadru, comunitățile rurale din Gorj nu rămân izolate, ci participă, într-o formă specifică, la procesul de transformare generală a societății românești¹⁵.

La începutul secolului al XIX-lea, structura socială și economică a acestor comunități este dominată de relațiile tradiționale, în care proprietatea asupra pământului și dependența economică constituie elemente esențiale. Sistemul moșnenesc și relațiile de tip feudal determină organizarea comunităților, iar autonomia locală este limitată de structurile de autoritate existente¹⁶.

Această situație începe să se modifice treptat, pe fondul transformărilor politice și instituționale care afectează întregul spațiu românesc. Un moment esențial în această evoluție îl reprezintă reformele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în special cele asociate domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Reforma agrară din 1864 constituie un punct de cotitură, prin desființarea relațiilor feudale și împrăștierea țăranilor¹⁷.

Această reformă nu produce efecte uniforme, dar contribuie la transformarea structurii sociale a satului, consolidând gospodăria țărănească și modificând raporturile de proprietate. În zonele „de sub munte” din Gorj, aceste schimbări sunt resimțite în mod diferit, în funcție de specificul local și de accesul la resurse. În același timp, dezvoltarea statului modern român, în special după venirea la putere a lui Carol I, contribuie la integrarea comunităților rurale într-un sistem

¹³ Al. Doru Șerban, *op. cit.*, p. 216.

¹⁴ George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu (coord.), *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. II, București, Socec, 1899, pp. 1-3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 90.

¹⁷ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăraniil*, Editura Eminesc, București, 1987, pp. 256-262.

administrativ și juridic mai coerent¹⁸. Această integrare presupune nu doar reorganizarea administrativă, ci și introducerea unor noi forme de control și de reglementare, care influențează viața comunităților. Studiile istoricului Keith Hitchins evidențiază faptul că această perioadă este caracterizată de un echilibru între tradiție și modernizare, în care schimbările sunt integrate treptat în structurile existente¹⁹.

Observație este valabilă și pentru comunitățile din județul Gorj, unde transformările nu conduc la dispariția modelului tradițional, ci la adaptarea acestuia. În plan economic, aceste schimbări se reflectă în diversificarea activităților și în integrarea treptată a economiei rurale în mecanismele pieței. Agricultură rămâne activitatea dominantă, dar aceasta este completată de păstorit și de meșteșuguri, care capătă o importanță crescută în această perioadă. În zonele montane precum Crasna, Novaci și Baia de Fier, păstoritul joacă un rol central, contribuind la integrarea comunităților într-un sistem economic mai larg, bazat pe mobilitate și pe schimburi. În același timp, dezvoltarea infrastructurii și a relațiilor comerciale contribuie la creșterea interdependenței dintre localități. Această evoluție evidențiază faptul că satul gorjean nu este o unitate izolată, ci parte a unui sistem regional dinamic.²⁰

Transformările din secolul al XIX-lea afectează și structura socială a comunităților. Reforma agrară din anul 1864 și dezvoltarea economiei de piață conduc la apariția unor diferențieri sociale, bazate pe accesul la resurse și pe capacitatea de valorificare a acestora. Deși satul păstrează un grad ridicat de omogenitate, aceste diferențe indică începutul unui proces de stratificare socială²¹.

Istoricul Ioan Scurtu sublinia faptul că această perioadă marchează trecerea de la o societate tradițională la una modernă, caracterizată prin noi forme de organizare și de mobilitate socială²².

În plan cultural și mental, aceste transformări sunt reflectate în modificarea treptată a mentalităților. Deși tradițiile continuă să joace un rol important, apar elemente noi, asociate cu educația, administrația și contactul cu alte regiuni²³. Această evoluție este analizată și de istoricul Florin Constantiniu, care evidențiază caracterul gradual al modernizării societății românești²⁴.

În acest context, comunitățile din Gorj nu trebuie privite ca spații izolate, ci ca parte a unui proces mai larg de transformare, în care factorii locali și cei generali interacționează. Această diversitate evidențiază faptul că modernizarea nu este un proces uniform, ci unul diferențiat, influențat de condițiile locale. Evoluția localităților „de sub munte” din județul Gorj în secolul al XIX-lea reflectă un

¹⁸ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 241.

¹⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 93.

²⁰ Al. Doru Șerban, *op. cit.*, pp. 215-216.

²¹ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, p. 10.

²² Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 65.

²³ Gheorghe Platon (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 420.

²⁴ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 257.

proces complex, în care tradiția și modernizarea coexistă și se influențează reciproc. Aceste comunități nu trec brusc de la un model la altul, ci integrează treptat elementele noi, adaptându-le la structurile existente. Prin această perspectivă, satul gorjean apare nu ca un spațiu static, ci ca unul dinamic, capabil să răspundă provocărilor istorice fără a-și pierde identitatea²⁵.

În ceea ce privește analiza vestigiilor arheologice și a continuității locuirii în zonele menționate mai sus, acestea reprezintă un demers esențial pentru înțelegerea evoluției comunităților rurale în secolul al XIX-lea. Aceste comunități nu pot fi interpretate ca realități apărute în mod izolat în epoca modernă, ci trebuie integrate într-un proces de durată, în care locuirea și organizarea spațiului se dezvoltă pe fundamente mult mai vechi²⁶.

Din această perspectivă, spațiul gorjean se înscrie în modelul general al continuității locuirii din spațiul românesc, caracterizat prin adaptare și transformare, nu prin rupturi radicale. Zona submontană a Gorjului, prin poziția sa la contactul dintre Carpații Meridionali și Subcarpați, a favorizat dezvoltarea unor forme variate de locuire încă din epoci anterioare secolului al XIX-lea. Relieful, resursele naturale și accesul la rute de circulație au contribuit la stabilitatea acestor așezări, permițând continuitatea comunităților în timp²⁷.

Vestigiile arheologice identificate în această regiune, chiar dacă nu sunt întotdeauna rezultatul unor cercetări sistematice extinse, indică existența unor nuclee de locuire stabile, în care activitățile economice și organizarea socială sunt adaptate mediului. Aceste vestigii nu oferă doar informații despre trecut, ci permit înțelegerea modului în care spațiul este utilizat și organizat în epoci diferite²⁸.

În acest sens, continuitatea locuirii nu trebuie interpretată ca o simplă succesiune de comunități, ci ca un proces în care structurile economice, sociale și culturale se transmit și se transformă. În zona montană propriu-zisă, localitățile Crasna și Novaci oferă exemple relevante pentru rolul mobilității în continuitatea locuirii. Practici precum transhumanța nu trebuie interpretate ca forme de instabilitate, ci ca mecanisme de adaptare, care permit menținerea comunităților în condiții dificile. În acest sens, mobilitatea devine un factor al continuității, nu al discontinuității.

Localitatea **Crasna**²⁹ oferă un exemplu semnificativ pentru înțelegerea modului în care mediul montan influențează organizarea vieții sociale și funcționarea instituțiilor. Ea se caracterizează printr-o poziționare mai izolată, ceea

²⁵ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, pp. 13-18.

²⁶ *Ibidem*, p. 12.

²⁷ *Ibidem*, pp. 8-9.

²⁸ *Ibidem*, pp. 9-10.

²⁹ (Prima atestare documentară a acesteia a avut loc la București, la data de 30 iunie 1486, într-un hrisov slavon al domnitorului român Vlad Vodă Călugărul). *Documente privind istoria României, Seria B, Țara Românească*, vol. XIII-XV, Editura Academiei R.P.R., București, 1963 p. 185; Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 47-48; Constantin-Livian Rădoescu, Dumitru Hortopan, *Arheologie și istorie în județul Gorj. Descoperiri, atestări documentare și repere toponimice*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2021, p. 84.

ce determină o evoluție mai lentă și mai conservatoare a structurilor comunitare. Această particularitate nu trebuie interpretată ca o formă de stagnare, ci ca o expresie a unei adaptări specifice la condițiile geografice. Relieful accidentat și predominanța pășunilor favorizează dezvoltarea păstoritului, care devine activitatea economică centrală și influențează întreaga organizare socială a comunității. În acest context, instituțiile locale nu sunt doar cadre formale, ci structuri integrate într-un sistem de viață determinat de mobilitate și de utilizarea resurselor naturale. Biserica prin cei doi piloni Schitul Crasna, atestat documentar la data de 24 septembrie 1636³⁰ și Mănăstirea Crasna, atestată documentar la data de 11 ianuarie 1642³¹ își păstrează, și aici, rolul fundamental, dar funcționează într-un cadru diferit față de cel al localităților mai dinamice. În Crasna, coeziunea comunitară este mai puternic legată de tradiție și de relațiile de rudenie, iar biserica devine principalul spațiu de manifestare a acestei solidarități³².

Preotul nu este doar un lider spiritual, ci și un garant al ordinii sociale, contribuind la menținerea echilibrului într-un context în care alte forme de autoritate sunt mai puțin dezvoltate. Documentele ecleziastice și administrative indică faptul că activitatea bisericii este strâns legată de ritmurile economice ale comunității. Practicile religioase sunt adaptate la ciclurile pastorale, ceea ce evidențiază integrarea instituției în viața cotidiană³³.

Această adaptare reflectă o relație directă între mediul natural, economia locală și organizarea instituțională. În ceea ce privește școala, situația din Crasna evidențiază dificultățile procesului de modernizare în zonele montane. Documentele epocii arată că dezvoltarea învățământului este îngreunată de condițiile geografice și de necesitatea implicării copiilor în activitățile economice³⁴.

În acest context, școala nu este respinsă, dar integrarea sa în comunitate este lentă și graduală. Învățătorul, atunci când este prezent, ocupă o poziție diferită față de cea din localitățile mai dezvoltate. El nu este doar un agent al modernizării, ci trebuie să se adapteze structurilor existente, integrând educația în ritmurile comunității. Această situație evidențiază faptul că modernizarea nu este un proces uniform, ci unul care se adaptează condițiilor locale. Administrația locală reflectă, la rândul său, particularitățile acestei comunități. Introducerea structurilor administrative moderne nu elimină formele tradiționale de organizare, ci se suprapune peste acestea, generând un sistem mixt, în care autoritatea formală coexistă cu cea informală³⁵.

Documentele administrative evidențiază dificultățile întâmpinate în aplicarea regulilor și în colectarea impozitelor, ceea ce indică limitele intervenției

³⁰ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 53.

³¹ *Ibidem*, p. 59.

³² Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I, Tipografia Academiei Române, București, 1898, p. V.

³³ *Documente privind istoria României...*, *op. cit.*, pp. 98-101.

³⁴ Ministerul Instrucțiunii Publice, *Rapoarte asupra învățământului rural*, Tipografia Statului, București, 1875, p. 45-47.

³⁵ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, pp. 9-10.

statului în mediul rural montan. Un aspect esențial al vieții publice din Crasna îl reprezintă interdependența dintre membrii comunității. Solidaritatea și cooperarea sunt elemente fundamentale, determinate de necesitatea adaptării la un mediu dificil. În acest context, instituțiile nu funcționează ca entități separate, ci ca părți ale unui sistem comunitar, în care relațiile personale și tradițiile joacă un rol central. Comparativ cu alte localități, Crasna evidențiază un ritm mai lent al transformărilor, dar și o capacitate mai mare de conservare a structurilor tradiționale. Această diferență nu reprezintă un dezavantaj, ci o formă de adaptare, care permite menținerea echilibrului social în condiții specifice. Din această perspectivă, Crasna poate fi interpretată ca un model de continuitate, în care modernizarea este integrată treptat, fără a produce rupturi majore. Această caracteristică evidențiază diversitatea evoluțiilor din cadrul zonei „de sub munte” și necesitatea unei analize diferențiate a comunităților. Studiul localității Crasna confirmă faptul că instituțiile nu pot fi analizate independent de mediul în care funcționează. Biserica, școala și administrația sunt modelate de condițiile geografice și economice, iar evoluția lor reflectă capacitatea comunității de a se adapta și de a integra schimbările într-un mod specific. Prin această perspectivă, Crasna devine un exemplu relevant pentru înțelegerea relației dintre tradiție și modernitate în mediul rural montan³⁶.

Localitatea **Novaci**³⁷, prin poziția sa strategică, ilustrează modul în care locuirea poate fi susținută de interacțiunea dintre diferite zone. Această localitate se distinge printr-o serie de caracteristici care îi conferă un statut aparte, transformând-o într-un veritabil spațiu de interfață între lumea montană și cea subcarpatică. Spre deosebire de comunitățile mai izolate, această localitate se dezvoltă într-un context marcat de mobilitate, schimburi și interacțiuni regionale, ceea ce influențează în mod direct structura instituțională și dinamica vieții publice. Această caracteristică explică atât stabilitatea, cât și evoluția sa mai accentuată în comparație cu alte așezări.³⁸

Poziția sa geografică, la contactul dintre zona montană și culoarele de circulație, favorizează dezvoltarea unor activități economice diversificate, în care păstoritul ocupă un loc central. Practica transhumanței, specifică acestei regiuni, nu reprezintă doar o strategie economică, ci și un mecanism de integrare într-un sistem mai larg de relații economice și culturale³⁹.

Această mobilitate determină o deschidere mai mare a comunității către influențe externe și contribuie la formarea unei structuri sociale mai dinamice. În acest context, instituțiile locale nu pot fi analizate în mod izolat, ci trebuie înțelese în raport cu această mobilitate și cu caracterul deschis al comunității. Biserica, deși

³⁶ *Ibidem*, pp. 10-13.

³⁷ (Prima atestare documentară se regăsește în hrisovul voievodului Radu cel Mare, dat la Târgoviște, în data de 9 martie 1502). Constantin-Livian Rădoescu, Dumitru Hortopan, *op. cit.*, p. 126.

³⁸ Al. Doru Șerban, *op. cit.*, p. 216.

³⁹ Simion Mehedinti, *Terra. Introducere în geografie ca știință*, Editura Casa Școalelor, București, 1930, pp. 78-80.

își păstrează rolul central, funcționează într-un cadru mai complex decât în alte localități. Ritualurile și practicile religioase sunt adaptate la ritmurile vieții pastorale, iar preotul trebuie să gestioneze o comunitate caracterizată printr-un grad mai ridicat de mobilitate⁴⁰.

Această situație nu diminuează rolul bisericii, ci îl transformă, conferindu-i o funcție de stabilizare într-un context dinamic. Documentele ecleziastice și administrative evidențiază faptul că biserica contribuie nu doar la organizarea vieții spirituale, ci și la menținerea coeziunii comunității, în condițiile în care o parte a populației este implicată în activități sezoniere⁴¹. Această funcție este esențială pentru înțelegerea rolului instituției în comunitățile montane. Școala, în cazul Novaciului, prezintă o dezvoltare mai accentuată decât în alte localități montane, datorită poziției geografice și a nivelului mai ridicat de interacțiune cu alte regiuni. Documentele administrative din a doua jumătate a secolului al XIX-lea indică existența unor eforturi susținute pentru organizarea învățământului și pentru creșterea gradului de alfabetizare⁴².

Această evoluție reflectă nu doar intervenția statului, ci și o adaptare a comunității la noile condiții. Învățătorul devine, în acest context, o figură importantă, contribuind la formarea unei elite locale care facilitează integrarea comunității în structurile statului. Spre deosebire de alte sate, unde educația este percepută ca un element exterior, în Novaci aceasta începe să fie integrată în viața comunitară. Administrația locală reflectă, la rândul său, specificul acestei așezări. Documentele arată că organizarea administrativă este mai bine structurată, iar relațiile cu autoritățile sunt mai frecvente, datorită rolului localității în rețeaua de circulație⁴³.

Această caracteristică contribuie la dezvoltarea unei vieți publice mai active și la apariția unor forme mai complexe de organizare. Un aspect esențial îl reprezintă interacțiunea dintre instituții. În Novaci, biserica, școala și administrația formează un sistem interdependent, în care fiecare instituție contribuie la organizarea comunității și la integrarea acesteia în cadrul statului modern. Această interdependență este mai evidentă decât în alte localități, datorită caracterului deschis și dinamic al comunității. Comparativ cu localități precum Crasna sau Mușetești, unde modernizarea se produce mai lent, Novaci evidențiază un ritm mai accelerat al transformărilor, fără a pierde însă legătura cu structurile tradiționale. Această capacitate de a integra elementele noi fără a renunța la identitatea proprie constituie una dintre caracteristicile definitorii ale comunității. Din această perspectivă, Novaci poate fi interpretat ca un model de tranziție, în care elementele tradiționale și cele moderne coexistă și se influențează reciproc. Această poziție îl transformă într-un caz relevant pentru înțelegerea procesului de modernizare a satului gorjean în secolul al XIX-lea. Prin dinamismul său și prin rolul său de interfață, Novaci ilustrează modul în care comunitățile rurale pot deveni spații de

⁴⁰ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. V.

⁴¹ *Documente privind istoria României...*, *op. cit.*, pp. 101-102.

⁴² Ministerul Instrucțiunii Publice..., *op. cit.*, pp. 52-55.

⁴³ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, pp. 10-11.

convergență, în care tradiția și modernitatea se întâlnesc și se transformă reciproc.⁴⁴

Localitatea **Baia de Fier**⁴⁵ introduce o dimensiune diferită în analiza vestigiilor și a continuității locuirii, prin rolul resurselor naturale. Exploatarea acestora indică existența unor activități economice specializate, care contribuie la stabilitatea și la dezvoltarea comunității. Această particularitate evidențiază faptul că o continuitate a locuirii nu depinde doar de condițiile geografice, ci și de resursele disponibile. Spre deosebire de comunitățile predominant agrare sau pastorale, această localitate dezvoltă o economie în care exploatarea resurselor minerale joacă un rol semnificativ, influențând atât organizarea socială, cât și funcționarea instituțiilor. Această particularitate conferă Băii de Fier un statut aparte în cadrul regiunii, transformând-o într-un spațiu în care tradiția rurală coexistă cu forme incipiente de specializare economică. Activitățile legate de exploatarea resurselor determină o diversificare a ocupațiilor și contribuie la apariția unor diferențe sociale mai pronunțate decât în alte localități din zonă⁴⁶.

În acest context, instituțiile locale nu funcționează doar ca structuri de organizare comunitară, ci și ca mecanisme de reglare a unei economii mai complexe. Biserica își păstrează rolul central, dar funcționează într-un cadru social mai diversificat. Într-o comunitate în care ocupațiile nu sunt uniforme, instituția religioasă devine un factor de echilibru, contribuind la menținerea coeziunii sociale. Preotul nu mai mediază doar relații între gospodării similare, ci gestionează o comunitate caracterizată prin diferențiere economică și socială⁴⁷.

Această situație conferă bisericii o funcție suplimentară, aceea de stabilizare într-un context în care schimbările sunt mai accentuate. În același timp, documentele eclesiastice și administrative evidențiază implicarea bisericii în viața comunității nu doar la nivel spiritual, ci și în organizarea activităților colective și în menținerea ordinii sociale. Această implicare confirmă caracterul integrat al instituției în structura comunității. Școala, în cazul Băii de Fier, beneficiază de un context mai favorabil dezvoltării decât în alte localități montane. Diversificarea economică și contactele mai frecvente cu alte regiuni contribuie la o mai mare deschidere față de educație. Documentele administrative indică existența unor inițiative pentru organizarea învățământului și pentru creșterea gradului de alfabetizare, ceea ce reflectă o adaptare a comunității la cerințele modernizării. Învățătorul devine, în acest context, un agent important al transformării, contribuind la formarea unei categorii sociale capabile să gestioneze noile realități economice. Administrația locală este puternic influențată de specificul economic al localității. Prezența resurselor și necesitatea gestionării acestora determină dezvoltarea unor structuri administrative mai active și mai implicate în organizarea

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ (Prima atestare documentară se regăsește în hrisovul voievodului Basarab cel Tânăr (Țepeluș), dat la București, în data de 18 ianuarie 1480). *Documente privind istoria României...*, *op. cit.*, p. 165; Constantin-Livian Rădoescu, Dumitru Hortopan, *op. cit.*, p. 33.

⁴⁶ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁷ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. VI.

comunității. Documentele fiscale și administrative evidențiază o preocupare mai accentuată pentru reglementarea activităților economice și pentru colectarea resurselor, ceea ce indică un grad mai ridicat de organizare. Această situație diferențiază Baia de Fier de alte localități, unde administrația are un rol mai limitat. Un element important îl reprezintă relația dintre Baia de Fier și Polovragi, care evidențiază complementaritatea dintre cele două comunități. Dacă Baia de Fier este caracterizată printr-o economie mai diversificată, Polovragi se remarcă prin dimensiunea sa spirituală, determinată de prezența mănăstirii. Această relație contribuie la formarea unui sistem regional în care diferitele funcții (economice și religioase) se completează reciproc. În planul vieții publice, aceste caracteristici se reflectă într-o mai mare diversitate a relațiilor sociale și într-o organizare mai complexă a comunității. Instituțiile nu mai funcționează doar în cadrul unor structuri tradiționale, ci sunt influențate de dinamica economică și de contactele externe⁴⁸.

Comparativ cu localități precum Crasna sau Mușetești, unde predomină stabilitatea și conservatorismul, Baia de Fier evidențiază un grad mai ridicat de transformare și de adaptare. Această diferență nu implică o ruptură față de tradiție, ci o integrare a elementelor noi în structurile existente. Din această perspectivă, Baia de Fier poate fi interpretată ca un spațiu de diversificare, în care economia influențează în mod direct structura socială și funcționarea instituțiilor. Această caracteristică o transformă într-un caz relevant pentru înțelegerea modului în care factorii economici pot accelera procesul de modernizare în mediul rural. În acest context, putem evidenția faptul că evoluția instituțiilor este strâns legată de specificul economic al comunității. Prezența resurselor naturale și diversificarea ocupațiilor contribuie la dezvoltarea unei structuri sociale mai complexe și la apariția unor forme mai dinamice de organizare.

Prin aceste caracteristici, Baia de Fier ilustrează modul în care mediul economic poate influența procesul de transformare a comunităților rurale, generând modele distincte de evoluție în cadrul aceleiași regiuni.

Localitatea **Polovragi**⁴⁹ ocupă un loc distinct, nu doar prin poziția sa geografică, ci mai ales prin complexitatea structurii sale sociale și simbolice. Spre deosebire de alte comunități analizate, unde instituțiile sunt influențate predominant de factorii economici sau geografici, în Polovragi se conturează un model în care dimensiunea religioasă și cea culturală joacă un rol determinant în organizarea vieții comunitare. Situată la granița Munților Parâng și Căpățâni, în proximitatea unor formațiuni naturale spectaculoase, precum Peștera Polovragi⁵⁰, localitatea se dezvoltă într-un cadru în care mediul natural nu este doar un factor economic, ci și unul simbolic. Această particularitate contribuie la formarea unei identități locale distincte, în care spațiul este perceput nu doar ca resursă, ci și ca element de

⁴⁸ Ministerul Instrucțiunii Publice..., *op. cit.*, pp. 52-55.

⁴⁹ (Prima atestare documentară se regăsește în hrisovul voievodului Basarab cel Tânăr (Țepeluș), dat la București, în data de 18 ianuarie 1480). *Documente privind istoria României...*, *op. cit.*, p. 165; Constantin-Livian Rădoescu, Dumitru Hortopan, *op. cit.*, p. 141.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 141.

referință culturală și spirituală. Elementul central al acestei structuri îl reprezintă Mănăstirea Polovragi⁵¹, care funcționează ca o instituție de prim rang în organizarea comunității. Spre deosebire de bisericile parohiale din alte localități, mănăstirea are un rol extins, care depășește dimensiunea strict religioasă. Documentele ecleziastice și administrative evidențiază faptul că aceasta deținea proprietăți și exercita o influență directă asupra vieții economice și sociale a comunității. Această situație transformă Polovragiul într-un spațiu în care autoritatea religioasă este profund integrată în structura comunității. Prezența Mănăstirii Polovragi determină și o organizare specifică a vieții sociale. Relațiile dintre locuitori sunt influențate de normele religioase, iar instituția monahală contribuie la menținerea coeziunii comunitare. În acest context, preotul și călugării nu sunt doar lideri spirituali, ci și actori sociali, implicați în organizarea vieții cotidiene și în medierea relațiilor dintre membri comunității⁵².

Această funcție este esențială pentru înțelegerea rolului instituțiilor religioase în mediul rural montan. În același timp, dimensiunea simbolică a spațiului este amplificată de prezența Peșterii Polovragi, care constituie un element de referință în imaginarul colectiv. Aceasta nu este doar o formațiune naturală, ci un loc încărcat de semnificații, integrat în tradițiile și credințele locale. Această dimensiune contribuie la consolidarea identității comunității și la menținerea unei legături puternice între spațiu și memorie. În ceea ce privește economia locală, Polovragi se înscrie în modelul montan, caracterizat prin predominanța păstoritului și prin adaptarea la condițiile geografice. Cu toate acestea, influența mănăstirii și contactele cu alte localități contribuie la o diversificare moderată a activităților economice. Această combinație între tradiție și deschidere evidențiază specificul comunității. Școala, în acest context, apare ca un element de modernizare, dar integrarea sa este influențată de structura tradițională a comunității. Documentele administrative indică existența unor eforturi pentru organizarea învățământului, însă impactul acestuia este mediat de rolul dominant al instituției religioase. Această situație evidențiază faptul că modernizarea nu se produce în mod uniform, ci este filtrată prin structurile existente. Administrația locală reflectă, la rândul său, particularitățile acestei comunități. Deși sunt introduse structuri moderne, acestea coexistă cu influența instituției religioase, generând un sistem în care autoritatea este distribuită între diferite centre de putere⁵³.

Această coexistență nu generează neapărat conflicte, ci mai degrabă forme de adaptare, în care comunitatea își menține echilibrul. Un aspect esențial îl reprezintă relația dintre Polovragi și localitățile învecinate, în special cu Baia de Fier și Novaci. Această relație evidențiază complementaritatea dintre diferite tipuri de organizare: dacă Baia de Fier este caracterizată printr-o economie mai diversificată, iar Novaci prin mobilitate și deschidere, Polovragi se definește prin

⁵¹ (Acest lăcaș de cult a fost ridicată în secolul al XVII-lea, în timpul domnitorului Matei Basarab, având ca an al finalizării 1653, „...avându-l ca ctitor principal pe Danciul Pîrăianul din Milești, mare Postelnic”). Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 146-150.

⁵² Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 12.

⁵³ Simion Mehedinți, *op. cit.*, p. 80.

dimensiunea sa spirituală și simbolică. Împreună, aceste localități formează un sistem regional în care diferitele funcții (economice, sociale și religioase) se completează reciproc. Din această perspectivă, Polovragi poate fi interpretat ca un spațiu de sinteză, în care elementele tradiționale și cele moderne coexistă într-o formă specifică. Această caracteristică îl transformă într-un caz deosebit de relevant pentru înțelegerea procesului de transformare a comunităților rurale conform celor două sintagme descrise la începutul acestui studiu, și anume: „*Salba de sub munte*” și „*Zona de sub munte*” din arealul geografic al județului Gorj. Instituțiile nu sunt doar structuri funcționale, ci și expresii ale unei identități colective, în care dimensiunea religioasă, culturală și economică se împletesc. Prin rolul său complex și prin poziția sa în cadrul sistemului regional, localitatea Polovragi oferă o perspectivă profundă asupra modului în care comunitățile rurale pot integra schimbarea fără a-și pierde specificul. Prezența Peșterii Muierii și a Mănăstirii Polovragi, sugerează existența unor forme de locuire și de utilizare a spațiului care depășesc dimensiunea economică, integrând și o componentă spirituală. Această dimensiune contribuie la consolidarea continuității, prin faptul că spațiul capătă o semnificație culturală și religioasă, care se transmite în timp. Această formă de continuitate evidențiază importanța tradiției și a organizării comunitare.⁵⁴

În plan mai larg, continuitatea locuirii acestei „zone”, trebuie înțeleasă în cadrul conceptului de durată lungă, specific analizei istorice moderne. Așa cum sublinia istoricul Gheorghe I. Brătianu, spațiul românesc este caracterizat prin persistența unor structuri fundamentale, care asigură continuitatea în ciuda schimbărilor istorice⁵⁵. În acest context, vestigiile arheologice nu trebuie privite izolat, ci integrate într-un sistem de interpretare care include date istorice, geografice și etnografice. Această abordare interdisciplinară permite reconstituirea unei imagini coerente asupra evoluției comunităților. Astfel, comunitățile rurale nu apar în mod izolat în secolul al XIX-lea, ci reprezintă rezultatul unei evoluții îndelungate, în care trecutul și prezentul se împletesc într-un mod organic. Această perspectivă permite înțelegerea satului gorjean nu doar ca o realitate contemporană epocii moderne, ci ca o expresie a unei continuități istorice profunde.

⁵⁴ I. Vasiliu-Năsturel, *op. cit.*, p. 11.

⁵⁵ Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1940, p. 99.

Concluzii

Analiza acestor localități „de sub munte” din nord-estul județului Gorj în secolul al XIX-lea evidențiază complexitatea unui spațiu în care factorii geografici, economici și sociali se împletesc într-un mod specific, generând un model distinct de evoluție rurală. Această regiune nu poate fi înțeleasă ca o periferie izolată, ci ca un areal dinamic, caracterizat prin mobilitate, adaptabilitate și continuitate structurală.

Un prim element fundamental desprins din cercetare îl reprezintă rolul determinant al cadrului geografic. Poziționarea la contactul dintre Carpații Meridionali și Subcarpații Getici a influențat nu doar modul de organizare a așezărilor, ci și structura economică și socială a comunităților. Relieful, accesul la pășuni și resursele naturale au favorizat dezvoltarea unei economii predominant pastorale, în care transhumanța a funcționat ca principal motor economic. În acest context, muntele nu a constituit o barieră, ci o resursă esențială, integrată organic în viața comunităților.

Un al doilea aspect major îl constituie persistența și adaptarea structurilor tradiționale, în special a proprietății devălmașe și a instituției moșneniei. Spre deosebire de alte regiuni ale Olteniei, unde relațiile feudale au avut un impact mai puternic, în zona analizată se remarcă o autonomie mai ridicată a comunităților, care și-au păstrat formele de organizare colectivă pentru o perioadă îndelungată. Această continuitate nu implică stagnare, ci reflectă o capacitate de adaptare la condițiile istorice și economice.

Interacțiunile transcarpatice, concretizate prin fenomenul „descălecatului ungurenilor”, au contribuit la diversificarea structurii sociale și culturale a regiunii. Această mobilitate a generat o sinteză între elementele locale și influențele externe, favorizând dezvoltarea unor comunități deschise și dinamice. În acest sens, zona „Salbei de sub munte” se conturează ca un spațiu de interferență culturală, în care identitatea regională se construiește prin integrarea diferențelor. Transformările secolului al XIX-lea, în special cele generate de reformele lui Alexandru Ioan Cuza și de consolidarea statului român modern, au avut un impact semnificativ asupra comunităților analizate. Reforma agrară din 1864 a modificat raporturile de proprietate și a contribuit la consolidarea gospodăriei țărănești, însă efectele sale au fost diferite în funcție de specificul local. În zona montană, aceste schimbări au fost integrate gradual, fără a produce rupturi majore în structura socială.

Studiul comparativ al localităților Crasna, Novaci, Baia de Fier și Polovragi evidențiază existența unor modele diferite de adaptare la condițiile geografice și la procesul de modernizare.

Crasna ilustrează conservarea structurilor tradiționale într-un mediu mai izolat; Novaci reflectă dinamismul și deschiderea către schimburi; Baia de Fier evidențiază rolul diversificării economice prin exploatarea resurselor; Polovragi subliniază importanța dimensiunii religioase și simbolice în organizarea

comunității. Împreună, aceste localități conturează un sistem regional complex, în care diferitele funcții economice, sociale și culturale se completează reciproc.

Un alt rezultat important al cercetării îl constituie evidențierea continuității locuirii în această regiune. Vestigiile arheologice și structurile comunitare indică faptul că așezările din zona „de sub munte” nu reprezintă realități recente, ci sunt rezultatul unei evoluții de lungă durată. Continuitatea nu trebuie interpretată ca o simplă permanență, ci ca un proces dinamic, în care comunitățile își adaptează structurile economice și sociale la schimbările istorice. Instituțiile locale (biserica, școala și administrația) reflectă, la rândul lor, această relație dintre tradiție și modernitate. Biserica își păstrează rolul central în menținerea coeziunii comunitare, în timp ce școala și administrația introduc elemente ale modernizării, adaptate însă la condițiile locale.

Această coexistență a formelor tradiționale și moderne evidențiază caracterul gradual al transformărilor din mediul rural.

În plan social, se remarcă apariția unor diferențieri bazate pe accesul la resurse și pe diversificarea activităților economice. Deși satul gorjean păstrează un grad ridicat de omogenitate, aceste diferențe indică începutul unui proces de stratificare socială, specific societății moderne. În același timp, relațiile de solidaritate și cooperare rămân elemente definitorii ale comunităților, asigurând echilibrul social într-un context de schimbare.

„Salba de sub munte” din nord-estul Gorjului reprezintă un exemplu relevant pentru înțelegerea modului în care comunitățile rurale pot integra procesele de modernizare fără a-și pierde identitatea. Această regiune ilustrează un model de evoluție bazat pe echilibrul dintre continuitate și transformare, în care tradiția nu este înlocuită, ci adaptată noilor realități.

Prin analiza acestui spațiu, se poate observa că modernizarea nu este un proces uniform și linear, ci unul diferențiat, influențat de condițiile geografice, economice și culturale. Zona „de sub munte” a Gorjului demonstrează că satul românesc nu este un spațiu static, ci unul dinamic, capabil să răspundă provocărilor istorice prin mecanisme proprii de adaptare și reorganizare.

Astfel, putem afirma și sublinia faptul că nord-estul Gorjului în secolul al XIX-lea nu a fost o zonă izolată, ci un spațiu de avangardă economică și socială. Simbioza dintre elementul oltean și cel ardelean, sub egida marii transhumante și a protecției monastice, a creat o identitate regională robustă, care a servit drept pilon de stabilitate pentru județul Gorj în perioada modernizării statului român.

„Salba de sub munte” din nord-estul Gorjului a reprezentat, în secolul al XIX-lea, un model de reziliență și adaptare. Prin fuziunea dintre moșnenii reprezentativi acestei părți a Gorjului și ungurenii sibieni, zona a devenit cel mai dinamic sector al județului, reușind să conserve tradiții ancestrale într-un secol marcat de industrializare și schimbări politice radicale.

Bibliografie

Brătianu, Gheorghe I., *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1940.

Brătianu, Gheorghe I., *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, Editura Humanitas, 1997.

Chiper, Ioan, *România și marile puteri 1878–1914*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Conea, Ion, *Valea Jiului: Studiu de geografie umană*, București, Imprimeria Națională, 1932.

Conea, Ion, „Cercetări antropogeografice în Subcarpații Olteniei”, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, vol. LIII, 1934.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997.

Ionescu-Nițică, P., *Geografia istorică a Olteniei Subcarpatice*, Craiova, Editura Ramuri, 1924.

Lahovari, George Ioan; Brătianu, C. I.; Tocilescu, Grigore G. (coord.), *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. II, București, Socec, 1899.

Marian, Simion Florea, *Sărbătorile la români*, vol. I, București, Tipografia Academiei Române, 1898.

Mehedinți, Simion, *Terra. Introducere în geografie ca știință*, București, Editura Casa Școalelor, 1930.

Ministerul Instrucțiunii Publice, *Rapoarte asupra învățământului rural*, București, Tipografia Statului, 1875.

Platon, Gheorghe (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Rădoescu, Constantin-Livian; Hortopan, Dumitru, *Arheologie și istorie în județul Gorj. Descoperiri, atestări documentare și repere toponimice*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2021.

Rosetti, Radu, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, Editura Eminescu, 1987.

Scurtu, Ioan, *Istoria românilor*, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Stahl, Henri H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1958.

Ștefulescu, Alexandru, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, Tipografia N.D. Miloșescu, 1904.

Șerban, Al. Doru, „Dezvoltarea meșteșugurilor în Târgu-Jiu în context județean și național”, în *Litua. Studii și Cercetări*, nr. XI, Târgu Jiu, 2006.

Vasiliu-Năsturel, I., *Dicționarul geografic al județului Gorj*, București, Tipografia Thoma Basilescu, 1892.